

אל תקרי ארבותינו אלא ארמנותינו^{*)}

(שאלה ביקורת נסוח המקרה על סמך כתבי אוגרית)

מאת ש. א. לינשטיין

כתבו אוגרית מספרים לנו פעמים בתיאור בנויות היכלו של בעל, כי בעל אסר פתיחת חלונות בבתיו כל עוד לא ניצח את מת יריבו, ואמר אל כתיר וחסס משתו: אל תשת ארבה בבתיהם, חלון בקרב היכלותו). ואמנם, לאחר שעלה בידו להוכיח את אויבו מכח ניצח, חזר בו ופקד: יפתח חלון בבתיהם, ארבה בקרב היכלותו⁽²⁾. המפתח להבנת התנהגותו של בעל מצאו פרופ' קאסוטו בפסוק: כי עליה מות בחלוניינו בא בארמנותינו להחרית עולג מחוץ בחורים מרוחבות⁽³⁾. לפि השקפה כנעניית קדומה רגילה מטה לבוא דרך החלונות. הפסוק בירמיה מפרש איפוא את כתבי אוגרית בשם שכתי אוגרית מצדם מוסיפים תוספת פירוש למיליצה המקרה: עליה מות בחלוניינו.

הבאים אחרי פרופ' קאסוטו⁽⁴⁾ הסכימו לפירוש זה. ואמנם, מצאו קושי אחד בדבר. כתקוביות למלה חלון מבאים כתבי אוגרית בכלי המקומות הנ"ל את המלה ארובה. והנה מוכחות דוגמאות רבות, שכתי המקרא קבלו מן המסורת הכנענית שפה של זוגות מלים המקבילות זו לזו בשתי צלעות פסוק⁽⁵⁾. סברה היא איפוא שהנביא שליך את תמנתו מן המסורת הכנענית הקדומה, רק מהנה גם את זוג המלים המקבילות חלון וארובה. לפיכך טענו גינזברג וזינגר: ארבותינו מבעי ליה, ותיקנו את נוסח המסורת לפי סברתם זו.

שניהם אומרים, שתיקון זה אינו אלא תיקון ק. זינגר קובע, שהמלה ארובה נדירה במקרא, ולכן לשוייה היא להשתבח. מבחינה פלאי-אוגראפית אינו רואה שום קושי בתיקון זה. סיבת השיבוש היא לדעתו כי משמעות המיליצה: נשתחחה ונתעטמה אחרי הקרע הגדויל של גנות בבל⁽⁶⁾. גינזברג מעיר⁽⁷⁾, שהשבעים גרטו כאן אדמתנו במקומם ארמנותינו, והנה אותו חילוף הגרסה נמצא בתרגומם השבעים למיכה ה', ד' ושם מוכיחה התקובלות אל ארצנו, שدواוק נסוח השבעים קוּלָע אל האמת. אמן, בירמיה גרסת השבעים

* אני רואה חובה נעימה לעצמי להזכיר למורי פרופ' קאסוטו שעצתו עדשה לי בכתיבת מאמר זה.

1 ר' I-2 II AB, V, 120-127; VI, 17-19.

2 ר' II AB, VII, 17-19.

3 ר' ירמ' ט', כ'; ועי' Orientalia N.S. VII (1938), pp. 285 sqq. ; תרבץ י"ב (תש"ב), ע' 208; JBL LXI (1942), p. 54.

4 ר' Ginsberg, JBL LXII (1943), pp. 143 foll. י"א, חוב' א'ב', ע' 18 ואילך.

5 ר' קאסוטו, תרבץ י"ד (תש"ש), ע' 1 ואילך.

6 ר' זינגר, כנ"ל, ע' 19.

7 ר' Ginsberg, loc. cit., p. 114.

אינה בכוונה, אולם הගירסה אדמתנו, השווה מבחינה פאליאוגראפית לארמתנו, עומדת באמצע בין הගירסה המקורית ארבותינו לבין הסורת ארמנותינו. מכאן שהיא קרובה יותר לאמת מאשר נוסח המסורת.

אולם תרגום השבעים אינו מוכיח ולא כלום בנידון שלנו. בשני הפסוקים הנ"ל מתרגמים השבעים את המלה העברית ארמון במלֵה היוונית αὐτῷ, ואחתה מלֵה יוונית מקבילה בתרגום השבעים למלֵה ארמן שבסורתם גם בפסוקים אחרים⁸, שם לא יתיל איש ספק בגרסת המסורת. ועוד, אין ראייה לדבר כי השבעים גרסוձמה במקומם ארמן בשת הפסוקים הנ"ל⁸). השבעים לא היו רגילים לתרגום אדמתה בפָאָצָאַיִם מְכֻלָּל זה רך ישעה א', ז' יט, יז; דניאל י'א, פ'ט). כמעט בכל מקום מתרגמים הם ארמה ב-ה'ז, וכן בעקבותיהם גמורה בספרים הבאים כאן בחשבון⁹. המלה אָצָאַיִם איננה איפוא בחזקת תרגום של ארמתה, ונראה יותר שהשבעים נקבעו בששת הפסוקים הנ"ל לשון תרגום חפשי של ארמן, לא הקפידו על מלייצת המקור לא הסתפקו במשמעות הרעיון הכללי, שיפורענות באה עלי הארץ¹⁰.

גם טענותיו של זינגר אינן מסירות את הקושי שבתיקון המוצע. המלה ארובה נמצאת תשע פעמים במקרא, והتلמוד מוכיחה שהמלֵה לא יצא מעולם מכל' שימוש בלבד יומיום של העם¹¹). ואין גם יסוד להשערה, שהמעתיק מימי הבית השני לא הבין את העניין. הרי המדרש מראה לנו על כל צעד ושלד דמיון העם החזק ברעיונות מיתולוגיים ממש אלפי שנים, וудין בימי האמוראים מוצאים אנו מעשה, המזכיר לנו את כתבי אוגרית: רבא בעידן ריתחא הו סכר כי עליה מות בחולוניינו¹²). מכאן יוצא, שרבה לא בלבד שהבין את ההשכה המונחת בסיסוד המלייצה, אלא אףלו האמין בה עצמה, והתגונן בפני מות באמצעות הדומים מאוד לאמצינו של בעל. אבל אףלו נניח שהתקשה המעתיק במליצת הפסוק, כי אז יש לשואל, ומה הסתפק בשינוי הצלע השנייה שאינו מסיר את הקושי, ולא גרס למשל עליה מות בחילינו בא ארמנותינו¹³). וכן קשה להודות כי חילוף האות בית שברבותינו למייסנון שבארמנותינו קל ככל-כך מבחן פאליאוגראפית. לא יתכן לדמות שיבוש זה לחילופים מצויים, כגון דלאת-רייש, יוד-ווע, דיתוגראפה, האפלוגראפה וכדומה.

ואפילו היה המוצע תיקון קל, לא יוכלו לקבלו, מפני שאין סיבה מספקת להטיל ספק בנוסח המסורת. זינגר טוען כנגד המלה ארמנותינו: הנבניה מדבר כאן על הסכנה הקרויה לבוא על האומה. למה הוא מזכיר דוקא את בנייניהם המפוארים של אנשי המעם העלויון באומה? כיוום אין מתחושים את מלאכתו האכזרית באחד העניים ובארמנות העשירים כאחד לא כל הפליה?¹⁴) טענה זו אינה מכירעה משני טעמים: א') לפי מסורת

(8) ר' עמ' ג', ט' ז' י' ; י"א ; ו', ח' .

(8') ר' רימ' ט, ב' ; עמ' ג', ט' ; י' ; י"א ; ו', ח' ; מיכה ח', ד' .

(9) ר' תרגום השבעים לירם ז', ב' ; ח' ; ב' ; י' ; י"ב, י"ד ; י"ה, ד' ; ט"ז, ד' ; ט"ז ; כ"ג, ח' ; ג' ; י' ; כ"ה, ח' ; ל'ג ; כ"ג, י' ; י"א ; כ"ה, ט"ז ; ל"ה, ז' ; ט"ז ; מ"ב, י"ב ; ג' ; כ"ז ; עמ' ג' ; י' ; ח' ; ב' ; ז' ; י"א ; י"ז ; ט' ; ח' ; ט'ג. במחלוקת אין המלה ארמה מצויה בנוסח המסורת.

(10) המלה אָצָאַיִם משמשת תרגום לחיבת ארץ ב-64 פסוקים ולתיבת מדינה – ב-39 פסוקים; השווה גם את התרגום החפשי של ארמן בישע' לד', יג' .

(11) ביצה פ"ה, מ"א ; אחלה פ"ה, מ"א–מ"ב ; פ"ג, מ"א–מ"ב ; מ"ד–מ"ה . (12) ר' ב"ק ס', ע' .

(13) חסונה תהיל' מ"ח, י"ד ; קכ"ב, ז' . (14) ר' זינגר בנויל, ע' 18.

ספרותית קבועה, שכיהה המלה ארמן דוקא בתיאורי פורענות הבאה על עיר; היא מצויה עשר פעמים במליצת שלוח אש בארכנות עיר⁽¹⁵⁾. כמו כן באה מלה זו בשפע של צירופים ודוקא בתיאורי פורענות⁽¹⁶⁾. וכשם שנודע למלה ארמן מקום מסורתי בלשון הנבואה והקינה, המדוברת בשעת פורענות, כן נודעת לה אותה החשיבות בלשון מזומירי תודעה המתארים את המצב המאושר של שרים ושלות⁽¹⁷⁾. ב', זינגר לא דקדק בפירוש המלה ארמן, המלה באה פעםם בתקובלות אל מבצר⁽¹⁸⁾, פעםם בתקובלות אל ח'ין⁽²¹⁾, אל קרייה בצורה⁽¹⁹⁾, שלוש פעמים בתקובלות אל חומה⁽²⁰⁾, פעםם בתקובלות אל ח'ין⁽²¹⁾, במשלי מכביל בריח ארמן לקרית עז⁽²²⁾; בישעה נאמר, שהאויבים הצרים את העיר: עוררו ארמנותיה⁽²³⁾. הפסוקים הנ"ל אינם משאים מקום לספק, שהארמנות שימשו מבקרים. אם הצליח האויב לכובש את ארמנותיה הבצורים של העיר, פירושו של דבר כי כבש את העיר עצמה. מכאן אנו מבינים למה תופיסים הארמנות מקום ניכר כ"ן בתיאורי אסון לאומי.

שימוש המלה ארמןותינו בפסק דין מתאים איפוא למסורת ספרותית קבועה ומובנת. פירוש המלים בא בארמנותינו פשוט הוא: האויב הקטני (מות) בא במברינות. גינזברג וזינגר טוענים לנו למלה ארמןותינו כי אין בה משום תקובלת אל חלוניינו. לטענה כללית זו מוסיף כל אחד מהם טענה מפורשת יותר: זינגר אומר, שפירוש בחולנוינו אין אלא דרך חלוניינו, ושואל איך נוכל להבין את הבית שבראש בארמנותינו בהתאם לכך. גינזברג סובר, שנוסח המסתור כתול' hysteron-proteron מכוער. המות יכול לעמוד בחולוניינו רק לאחריו שבבארמנותינו כתול', במברינותו.

אבל כל אותן הראיות אין ממשכו. הנביא יואל מתחאר לנו את מסע הארכבה: בבתים יעלו بعد החלונים יבואו כגבב⁽²⁴⁾. פסק זה דומה לפסק שלנו דמיון ניכר גם מצד הצורה הספרותית וגם מצד העניין. הפסוק מעמידנו על יסוד האמונה, שמות רגיל לבוא אל הבתים דרך החלונות דוקא. אורחה רצוי נכנס הביתה بعد הדלת. ואילו אורחה בלתי-דרצוי מוצאת דלת הבית סgorה וועלה באין ביריה אחרת מבחוון, ומתגנבبعد החלונות; ואין צרך לומר, שמות נמנה על האורחים בלתי-הרצויים בכל מקום⁽²⁵⁾. מבחינת הצורה הספרותית מעניינת כאן התקובלות בין הפעלים עליה ונג-

(15) ר' ירמ' י"ז, כ"ז; מ"ט, כ"ז; הווע' ח', י"ד; עמ' א', ד' ; ז'; י"י ; י"ב ; י"ד ; ב', ב' ; ח'.

(16) ר' ישע' כ"ה, ב' ; ל"ב, י"ד ; י"ג, ו' ; ה' ; עמ' ג' ; י"א ; ו' ; ח' ; מיכה ח', ד' (אמנה). החדשים רגילים לגרוטס كانوا אדמתנו במקומם בארמנותינו — בעקבות השבעים ופשיטתה, וראה לעיל ע' 17. הערה 9. ואולם המלה אדמה שכיהה כמה במקרא מן המלה ארמן, ואני איפוא נוחה להשתבש לארטן; לנראה בארמנותינו כאן לשון הדרגה הוא לגבי ארצנו; ודומה לו הז' עמוס ג', י"א ; איכה ב', ה' ; ז'.

(17) ר' תחיל' מ"ח, ד' ; קכ"ב, ז'.

(18) ר' ישע' ל"ה, י"ג ; איכה ב', ה' .

(19) ר' ישע' כ"ה, ב' .

(20) ר' ירמ' מ"ט, כ"ז ; עמ' א', ז' ; י"ד .

(21) ר' הערת 17.

(22) ר' משלgi י"ח, י"ט.

(23) ר' ישע' כ"ג, י"ג .

(24) ר' יואל ב', ט' .

(25) פירוש אחר הציע Albright, *Archaeology and Religion of Israel*, p. 198, n. 45